

1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU TASARISI İLE CUMHURBAŞKANINA VERİLMEK İSTENEN “TECDİD-İ İNTİHABAT HAKKI” ÜZERİNDE YAPILAN TARTIŞMALAR VE SONUÇLARI

Hasan Türker

II. Dönem TBMM'nin açılmasından sonra yeni bir anayasa tasarısı için çalışmalara başlayan TBMM Teşkilat-ı Esasiye Encümeni, aylar süren çalışmasının sonunda hazırladığı yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tasarısını 26 Şubat 1924'te TBMM Başkanlığı'na sunar.¹ Tasarı, “*Teşkilat-ı Esasiye Hakkında Kanunu Esasi Encümeni Mazbatası ve Teklif-i Kanunusu*” başlığı altında Hilafetin kaldırılmasından altı gün sonra, yani 9 Mart'ta TBMM Genel Kurulu'nda okunur. “*Tanziminde ilim ve fennin son telakkiyatından ve sair cumhuri devletlerin kavanini esasiyesinden bir hayli istifade edildiği gibi inkılabımızın ruhu daima nazarı dikkatte*” tutulduğu belirtilen ve altı

¹ Tasarı meclise gelmeden önce, encümenin çalışmaları zaman zaman basına yansımışsa da hazırlanmakta olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tasarısının maddeleri Şubat ayı başından itibaren gazetelerde yer bulmaya başlamıştır. Tasarının maddeleri gazetelerin birinci sayfalarında yer alırken, tasarı üzerinde İzmir milletvekili Mahmut Esat'ın 17 Şubatta Vatan gazetesinde yayınlanan “*Cumhuriyet Kanun-ı Esasisi*” başlıklı yazısı dışında hiçbir değerlendirme yapılmamış olması dikkat çekmektedir. (Nitekim, Vatan gazetesindeki bir yazısında Ahmet Şükrü, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tasarısına İstanbul basının sessiz kalmasını eleştiriyor ve şöyle yazıyordu: “*İstiklal Mahkemesi gazetecilere esaslı meselelerin münakaşasından fazla ihtiyatkar olmalarını öğrettiğinden midir, nedendir, gelecek hafta zarfında meclisin heyet-i umumiyesine arz edilecek olan bu mühim kanun layihası hakkındaki münakaşa kapısını gazetelerin sükutundan sinirlenen bir mebus – İzmir Mebusu Esat Bey – açmıştır.*”)

Söz konusu yazısında, Hakimiyet-i milliyenin “*Tefrik-i Kuva*”, “*Vahdet-i Kuva*” ve “*Parlamentarizm*” ile gerçekleşebildiğini, ancak Tefrik-i kuva ve parlamentarizm sistemlerin bütün yetkiyi millete vermediğini, sınıf ya da zümre hükümetinden başka bir şey ifade etmediğini yazan Mahmut Esat, “*Vahdet-i Kuva*” esasını savunuyordu. 1921 Anayasasının “*Vahdet-i Kuva*” esasından herhangi bir sistem adına fedakarlık etmenin inkılabın yarısını vermekle eşdeğer olduğunu ileri süren Mahmut Esat'a göre; “*Tarihin kaydettiği diktatörlükler, istibdatlar meclislerin değil, hükümetlerin hesabındır...Nihayet meclisin istibdatı milletin diktatörlüğüdür. Millet Meclisi her zaman kontrol edilebilir. Bu ise hürriyetin en kudretli zamanıdır. Cumhuriyet mesuliyet ise (Vahdet-i Kuva) bunu her sistemden fazla temin edebilir. Şu halde inkılabın prensiplerini neden bir köşeye bırakıyoruz? Nerede kaldı ki (Tefrik-i Kuva ve Parlamentarizm) cumhuriyete müsait oldukları kadar şahsi saltanatlara da kabiliyetlidirler. Mutlak surette halk hakimiyetini ifade eden (Vahdet-i Kuva) yalnız cumhuriyete tahammül edebilir. İşin inceliği, Türk inkılabının dehası buradadır.*”

HASAN TÜRKER

bölümden ve toplam yüz sekiz maddeden oluşan tasarının 25. maddesi Cumhurbaşkanı'na "Tecdidi İntihabat Hakkı" veriyordu.² Tasarı üzerindeki görüşmeler sırasında ve sonrasında Meclis'te, Halk Fırkası'nda ve basında epeyce tartışmalar yaratan 25. madde Encümen tarafından hazırlanan mazbatada şu şekilde savunuluyordu: "Tecdidi intihabata karar vermek elbette ki Heyet-i Celilenizin bir hakkıdır. Bazan mecalis-i milliye müntehiplerinden aldıkları sıfatı vekaletin tecdidine hacet gösterecek merteye yorulurlar. Ahenk mesailerinde itratsızlıklar karışır, yahut intihabatı idare edici esbapta bir başka zuhur eder ve yeni salahiyet ahzine ihtiyaç görülür. Hükümet hiçbir müstakar ekseriyete istinad edemez. İşte bu takdirde intizamı mesai istihsale mertebesine varır. Bu ihtiyacı Meclis'in hakemliğine ı'sad ettiği bir Reis-icumhurun büyük bir isabetle takdir edecek mevkidedir. İsviçre ve Amerika'dan maada her yerde olduğu gibi milletin arasına yeniden müracaat etmek hakkı Reiscumhura verilmiştir. Yukarıda saydığımız hallere çaresiz olacak bir tedbir bulmak ancak tecdidi intihabat ile olur. Asıl hakimiyet, millette olduğundan ledeliktiza tecdidi intihabata karar vermek demokrasinin teyyüdatından başka bir şey değildir. Yirmi beşinci madde bu fikrin mahsulüdür."³

Mazbatanın son bölümünde ise Encümen üyesi Karesi Mebusu Süreyya Bey'in Cumhurbaşkanı'na Meclis'i fesih yetkisini veren 25. maddeye yaptığı itiraza yer veriliyordu.⁴

Tasarı üzerinde ilk sözü alan Kanunu Esasi Encümeni Mazbata Muharriri Celal Nuri, Meclise sunulan anayasa tasarısı ile devrimin tamamlanmış olduğunu sandığını ve bu anayasa tasarısının beş yıllık bir milli mücadelenin zafer belgesi olduğunu ve tasarıda I. TBMM döneminde oluşan kuvvetler birliği prensibine önem verildiğini açıklıyordu.⁵

Tasarı üzerinde Celal Nuri'den sonra söz alan Saruhan Milletvekili Abidin, , 25. madde ile ilgili görüşlerini açıklarken;

"Bu madde ile, Hükümetin mütalaası ile Riyaset-i cumhura yani bütün kuvvetini Riyaset-i cumhura tevdi ediyoruz. Bütün kuvvetini hakimiyetini bilakaydü şart kendi mevcudiyet-i siyasetine istinadeden nefsinde cem'etmiş olan Meclis, 13 kişilik ki,

² 25.Madde: "Tecdidi intihabat: Meclis kendiliğinden intihabatın tecdidine karar verebileceği gibi, Reiscumhur da hükümetin mütalaasını aldıktan sonra esbab-ı mucibesini meclis ve millete bildirmek şartıyla buna karar verebilir."TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İçtima Senesi:1, s,219

³³ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İçtima Senesi:1, s,214

⁴ Süreyya Bey'in itirazı şöyleydi:

"Tecdidi intihap hakkı ikinci bir meclis olmadığı takdirde münhasıran Büyük Millet Meclisinde kalmalıdır. Meclisten gayri bir şahıs veya makama bu hak verilmemelidir. Zira, Hakimiyet-i milliyenin en badi ve en bariz safha ve noktası intihap ve fesih intihap hususatıdır. Tecdidi intihap hakkının bir şahıs veya bir makama verilmesi o şahsı ihtirasa sevk edebileceği gibi fertler ve şahıslara fevkalade kuvvet ve imtiyaz bahşeden bir fikrin genç ve mütecellid Türk Cumhuriyetinde yeri yoktur. Esasen bir ferdin binnetice feshi meclis demek olan tecdidi intihaba karar itasına salâhiyettar olması Meclisin emniyet ve selameti ve bahusus bazı ahvalde istiklal ve hürriyeti tamme ile mesaisini kasır ve tazyik edebilir. Milletin hakimiyeti müktesebesinden fedakarlık etmeye Meclisimizin de hakkı olmadığına kaniim."

⁵ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İçtima Senesi:1, s,224

TECDİD-İ İNTİHABAT HAKKI

kendi içerisinde ayırmış olduğu 13 kişinin bir heyetin mütalaasıyla nasıl olur.” Diye sorunca salondan, “olunmaz olunmaz”⁶ sesleri yükselir. Tasarının tümü üzerinde aleyhte bir konuşma yapan Abidin Bey tasarının encümenine iade edilmesini isteyerek konuşmasını tamamlar.

Aynı gün öğleden sonra yapılan ikinci celsede tasarı üzerinde söz alan Encümen üyesi Bursa Mebusu Refet Bey; Cumhuriyet ve demokrasi ile idare olunan ülkelerde iki meclis uygulamasının yaygın bir uygulama olduğunu örnekler vererek açıkladıktan sonra, tasarı ile Cumhurbaşkanı'na verilmek istenilen fesih yetkisinin, ikinci bir meclisin varlığı ile mümkün olabileceğini şu varsayımlara dayanarak savunur:

“Heyet-i vekile ile Meclis arasında ihtilafat hudusunda eğer Meclisle Hükümet karşı karşıya gelir de araya mutedil mevkiinde diğer bir meclis bulunmazsa o vakit iki şık vardır. Ya Meclis fesh olunacaktır veyahut da Hükümet ıskat edilecektir. Efendiler ne hükümetin değişmesi ve ne de meclisin feshi hiçbir vakit menafii aliyei memlekete muvafık bir şey değildir. Bahusus bizim gibi hükümette...Siyaseti dahiliye ve hariciyesi itibariyle mühim olan ve Hükümeti mütemadi tebeddüllerden masun bulundurmak lazım gelen bir memlekette bu katiyen caiz değildir. Şu halde arada husule gelecek ihtilafattan dolayı muaddil mevkiide bulunacak ve bu ihtilafatın böyle sedit usullerle hallinin icabettirmeyecek bir meclise ihtiyaç vardır.”⁷ Refet Bey'in bu konuşmasında ikinci bir meclisin varlığını savunması, bundan böyle fesih yetkisi tartışmalarına ikinci meclis tartışmalarını da eklediği görülmektedir.

Nitekim Refet Beyden sonra söz alan Tunalı Hilmi Bey, Refet Bey'in kendisine geçmiş anımsattığını söyleyerek, ikinci bir meclisin varlığına karşı olduğunu açıklarken, Malatya Mebusu Reşid Ağa ise, Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıklarının takdirle karşılandığını ve hep takdir edileceğini söyledikten sonra, sözü 25. maddeye getirir ve görüşlerini şöyle açıklar:

“Beyefendiler bu maddeyi kamuniye Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin şahsına değildir, makamına aittir. Şahsına ait ise bu maddeyi kabul ediniz. Bundan daha büyük madde varsa onu da kabul ediniz. Yalnız makam olması itibariyle bu da nazarı dikkati caliptir.”⁸

İzmir mebusu Mahmut Esat ise, Anayasa tasarısının, devrimin en az en kutsal ilkesi olan “Hakimiyet bilakaydü şart milletindir” ilkesini zayıflattığını belirterek başladığı konuşmasında tasarımı eleştirirken 25. madde hakkında da görüşlerini şöyle açıklıyordu:

“Efendiler dünyanın hangi köşesinde, hangi devlet teşkilatında – Cumhuri devletlerden sarf-ı nazar ediyorum – sultani meşrutiyetlerin, krallık meşrutiyetlerinin hangi birinde bir meclisin ve Kanunu Esasi Encümeninin iddiasına göre bilakaydüşart

⁶ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İhtima Senesi:1, s,228-232

⁷ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İhtima Senesi:1, s,235

⁸ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İhtima Senesi:1, s,239

HASAN TÜRKER

hakimiyetin mahalli tecellisi olan bir meclisin; icrai, ve teşri salahiyetleri haiz olan bir Meclisin nasıl böyle keenlemyekûn feshine karar vermek kabildir.

Efendiler en mutlak meşrutiyetlerde bile kral, hükümdar, tacidar behemahal bir ayan meclisinin reyini almak mecburiyetindedir. Nerede kaldı ki, biz; cumhuriyetimizin en asri bir şekilde olduğunu iddia ediyoruz ve bilakaydû şart hakimiyet, millete aittir diyoruz ve sonra bu kadar büyük bir kuvvet için de intihap ettiği Reis-i cumhura intihap ettiği kabinenin reyini alarak feshedebilmektedir.” Bu girişimi ulusal egemenlik ilkesine bir darbe olarak yorumlayan. Mahmut Esat, konuşmasının devamında fesih hakkının bu şekilde kabul edilmesi halinde, herhangi bir Hükümetin gensoru karşısında ya da bütçe kanunu görüşmeleri sırasında zorlandığında Cumhurbaşkanı giderek meclisin feshini isteyebileceğini, bunun da meclisin gensoru ve denetim hakkını ortadan kaldıracığını ileri sürüyordu. Mahmut Esat konuşmasının devamında, ülkenin geleceğini tehlikeye düşürmemek için ikinci bir meclis kurularak ve o, meclisin de onayını alarak Cumhurbaşkanı fesih hakkının verilebileceğini kabul ettiğini açıklıyordu.⁹

Mahmut Esat'tan sonra söz alan Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, Meclis'in acele eseri olarak alabileceği bazı hatalı kararları düzeltmenin yolunun veto ya da ikinci bir meclis vücuda getirmek olamadığını, böyle bir durumu önlemenin yolunun düzgün bir “Şuara-yı Devlet”, güçlü bir “Nizamnamei Dahiliye” ve bir “Meclis-i Ali İktisadın” kurulması olduğunu savunuyor ve bunların yapılması için Encümenin tasarıyı geri çekmesini istiyordu.¹⁰

Sivas Mebusu Halis Turgud ise, “*Bu madde (25. Madde) mevzuubahs olunurken Reis-i cumhurumuz Gazi Paşa'nın şahsı mevzuubahis değildir ve olamaz...Bir milletin heyet-i umumiyesidir ve bir milletin mukadderat-ı atiyesidir. Bizim burada koyduğumuz esaslar bizim evlat ve ahfadımıza şamil olacak.*” Diyerek cumhurbaşkanına meclisi fesih hakkının verilmesine karşı olduğunu açıklıyordu.¹¹

Usûl hakkında yapılan tartışmaların ardından Başkan, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tasarısı üzerindeki görüşmelere 16 Martta devam etmek üzere celseyi tatil eder.

Meclis'teki görüşmelerin basında geniş bir ilgi uyandırdığı ve Bursa Mebusu Refet Bey'in başlattığı ikinci meclis tartışmasının bir hayli yankı yarattığı görülüyor. Tevhid-i Efkar gazetesinin Ankara muhabiri Ekrem, gazetesine gönderdiği haberde: “*Büyük Millet Meclisi'ndeki aleyhtar cereyana rağmen Teşkilat-ı Esasiye tadilatının kabul edileceği, Reis-i cumhur'a veto ve tecdid-i intihap haklarının verileceği muhakkak gibidir. Bu hakların Reis-i cumhur'a bahşı selamet-i vatan için elzem telakki olunmaktadır (...)* Şu veyahud da bu fikir daha kuvvetlidir diyebilmek için henüz mütebellir bir cereyan yoktur. Kanunun tekrar müzakeresi zamanına kadar sarih bir

⁹ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İçtima Senesi:1, s, 239-242

¹⁰ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İçtima Senesi:1, s,242-243

¹¹ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İçtima Senesi:1, s, 243-244

TECDİD-İ İNTİHABAT HAKKI

fikir tebellür etmesi muhtemeldir”¹² diye yazarken, Tanin muhabiri Münir Müeyyed ise aksi görüşte idi: “Bu gün tebellür eden bir cereyana göre Reis-i cumhura Meclis’i fesh ve kanunları reddetmek hakkının baş edilmesi, ilan olunan hakimiyet-i milliye esasıyla gayr-ı kabil-i telif görülmektedir. Filhakika böyle olan bu şeklin, bu günkü müzakeratin tarzı cereyanına göre kabul edilmeyeceği kuvvetle zannedilmektedir.”¹³ Münir Müeyyed bir başka yorumunda da, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu üzerinde yapılan değişiklik çalışmalarının önemli gelişmelere sebep olabileceğini yazıyordu.¹⁴

Meclis’te görüşülmeye başlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tasarısının, Bursa Mebusu Refet, Tunalı Hilmi, Mahmut Esat ve Feridun Fikri beyler tarafından şiddetle eleştirildiğini yazan Vatan gazetesi, bir gün sonra da Meclisteki görüşmeler sırasında yaptığı konuşma ile büyük alkış alan Mahmut Esat’ın gönderdiği bir yazıyı başyazı bölümünde yayınlıyordu. Mahmut Esat, yazısında bir kez daha “fesih salahiyeti” ne değiniyor ve şunları yazıyordu:

“Yeni Kanun-u Esasi layihası cumhuriyet riyasetine Millet Meclisini fesih hakkını veriyor. Türkiye Reis-i cumhuru bu salahiyetini, hükümetle müzakere ve onun reyini aldıktan sonra istimal edecektir. Teşkilat-ı Esasiye’ye ilave edilen bu yeni maddenin esbab-ı mucibesini henüz öğrenemedik...”

Gösterilecek sebepler ne olursa olsun şimdiden şunu işaret edelim ki bu maddenin Teşkilat-ı Esasiye ve Hakimiyet-i Milliye esasıyla telifi çok müşkül bir iş olacaktır...

Fesih salahiyetinin ne kadar tehlikeli bir şey olduğunu Türk milleti meşrutiyet tarihinde acı ve haşin hadiselerle tanıdı ve gördü...Kim temin edebilir ki böyle bir salahiyetin yenilenmesi inkılabın seyrinde umulmayan, görülmeyen irticaaların elinde silah olamaz ve olamayacaktır. Ve yine kim temin edebilir ki hükümet daima ve her vakit inkılapçıların elinde kalacaktır? İhtilal tarihlerinin çok nankör, çok çileli, çok vefasız tecelliyatı vardır. Her şeyi hesaba katmak, tedbirleri almak lazımdır. Bu günün ekseriyeti, yarının ekalliyeti olabilir. Hal-i hazırda reis-i karda bulunanlar atide yerlerini terke mecbur kalabilirler. İnkılap herhangi bir günde çıkması muhtemel düşmanlarına eliyle satır veremez. Halk hakimiyetinin kontrole tahammülü yoktur. Behemehal bir meclis hükümeti istiyoruz. Halk hükümeti başka suretle tesis edemez. Hükümet meclisleri milletler ve inkılaplar için her vakit tehlikelidirler. Hükümet meclisleri millet hakimiyeti mümesillliğini ifade edemezler.

Türk ihtilalinin güneşli çehresi ilk önce hakimiyet-i milliye prensipleri arasından doğdu. Sonraları yekdiğerini takip eden inkılap merhaleleri hep bu esaslar etrafında inkişaf etti. Fakat inkılap henüz tekamül halindedir. Onun yıkmak ve devirmek mecburiyetinde bulunduğu müessesatı yeni Türkiye tarihi omuzlarından silkip atmamıştır. İnkılap siyasi, iktisadi rollerini ikmal etmemiş, büyük ve kudsi mücadele bitmemiştir. Daha şimdiden halk hakimiyetini fesih salahiyeti ile kasmak, mutlak

¹² **Tevhid-i Efkâr**, “Tecdidi-i İntihab ve Redd-i Kavanin Salahiyetleri”, 11 Mart 1924

¹³ Münir Müeyyed, “Teşkilat-ı Esasiye Tadilatı Fırka Meselesi Olacak mı?”, **Tanin**, 10 Mart 1924

¹⁴ Münir Müeyyed, “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Millet Meclisi”, **Tanin**, 15 Mart 1924

HASAN TÜRKER

manasında, asri bir Türkiye kurmak azmiyle ilerleyen inkılabı, asal-ı harekesinden, şuur ve mefkuresinden ayrı düşürmekle birdir. Fesih salahiyetini kabul eden layiha meclis hükümetine değil, bir hükümet meclisine vücut vermektedir ki, bu çok pahalıya mal olan yenilikler arasında ilmi bir irticaadır.”¹⁵

* Kanun-u Esasi Encümeni Başkanı ve Anadolu’da Yeni Gün gazetesi başyazarı Yunus Nadi ise gazetesindeki köşesinde, tasarının tümünü savunurken 25. madde hakkındaki düşüncelerini de şu şekilde açıklıyordu:

“Kazıyye sarihtir. Diyoruz ki, hakimiyet bila kaydışart milletindir. İşte en büyük esas budur. Üst taraftı bu esasın tatbikatından ibarettir. Millet namına hakimiyeti temsil ve izhar eden meclisin kıymeti elbette büyüktür. Fakat acaba müvekkili olan milletten de büyük müdür? Mecmu’ heyeti iki üç yüz gibi mahdut eşhasdan mürekkep olan böyle bir heyetin ne kadar uzak bir ihtimal olursa olsun nihayet günün birinde delâlete düşebileceği farz olunamaz mı? O zaman ne yapilsin?”

Kanun-u Esasi Encümenininin bu sık ve ihtimal için bulduğu çare bir iki şekil ve surette asıl olan millete müracaat edebilmesi hakikatini iraedden ibaret olmuştur. Eğer zamanın çok hukuk bilen ulema ve vükelasına kalırsa bu çarelere tahammül etmemek icap ediyor. O halde kendi kendine bil- ıztırâr tatbik olunacak yalnız iki çare kalıyor, onlar da şunlardan ibarettir: memleketin ali menfaatlerini idrakten uzaklaşmış bir meclisi göndererek milletten yenisini istemek için ya yukarıdan bir hükümet darbesi, ya aşağıdan bir millet ihtilali lazım olduğu kanaatindeyiz.”¹⁶

Tanin gazetesinde de İsmail Müştak, “İki Meclis Usulü Elzemdir” başlıklı yazısında, Cumhurbaşkanına veto ve fesih yetkilerinin verilmesini isterken, bunun ikinci bir meclisin varlığı ile mümkün olabileceğini savunuyordu:

“Reis-i cumhura veto hakkı verilmelidir. Çünkü Millet Meclisinin mukarreratı alelittlak muta’ olmak lazım gelirse bunun neticesi yalnız kamunların noksan çıkmasını istilzam etmekle kalmaz, karşısında hiçbir kuvvet görmeyen meclis çok geçmeden istibdata koyulur, bu istibdatın birinci değilse bile ikinci merhalesi anarşidir.”

Reis-i cumhura hakk-ı fesih vermemekte mümkün değildir. Çünkü tefsih eden bir meclis her ne hale girerse girsin mevkiinden emin kalırsa her gün memleket için bir zarar teşkil eder buna karşı hariçte bir kuvvetin vücudu lazımdır.”

İsmail Müştak mevcut şekliyle “veto ve tecdidi intihap” hakkının cumhurbaşkanına verilmesinin mümkün olmadığını “hakk-ı hakimiyetini” milletten almış bir meclisin bunları kabul etmeyeceğini ileri sürdükten sonra, “şu halde ne yapılmalı” diye soruyor ve bu soruya şu yanıtı veriyordu:

“Muvazeneyi o suretle tanzim etmeli ki Reis-i cumhur red ve iade hakkını sık sık istimal edemesin. Bunu da ikinci meclis usulü temin edebilir. Çünkü eski meclisin

¹⁵ Mahmut Esat, “Hükümet Meclisi- Meclis Hükümeti”, *Vatan*, 11 Mart 1924

¹⁶ Yunus Nadi, “Teşkilat-ı Esasiye”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 10 Mart 1924

TECDİD-İ İNTİHABAT HAKKI

ekseriyetine iktiran etmiş bir kamunu hiçbir Reis-i cumhur esbab-ı hakikiye ve mecburiye olmadıkça reddedemez. Reis-i devlet olan zat iki meclisin müşterek içtimanı nazar-ı dikkate almaya manen mecburdur. Binaenaleyh iki meclis usulü vaz' olunduktan sonra Reis-i cumhura veto hakkı verilebilir. Artık mahzuru kalmaz.

Fesih hakkı içinde aynı mütalaat serd olunabilir. Bir meclisin gayr-i kabil fesh olması nasıl korkunç bir şey ise bir Reis-i devletin her ne zaman isterse hod be hod meclisi fesih edebilmesi de o kadar tehlikeli bir ihtimaldir. Bu iki ucu birleştirecek yegane çare yine ikinci meclistir.”¹⁷

Akşam gazetesinde de Necmeddin Sadak, ikinci bir meclis kurularak Cumhurbaşkanına fesih hakkının verilebileceğini savunurken, konuyu şu şekilde tartışıyordu:

“...Millet Meclislerinin feshi, milletin hakk-ı saltanatını su-i istimal eden meclislere karşı milletin elinde yegane silahtır. 'Buna karşı milletlerin isyan ve ihtilal hakları vardır' deniliyor. Fakat millete lütfen bahş edilen bu hak, nazaridir. Yani gayr-i kabil-i istimal bir haktır. Çünkü isyan ve ihtilal denilen şeyler, iki üç senede bir yapılacak hareketlerden değildir. Bir meclise ve binaenaleyh bir hükümete karşı isyan imkan ve kabiliyeti milletlerde nadiren görülen şeylerdendir. Bahusus Türk milleti ihtilale o kadar taraftar değildir. O halde ne olacak? Bir Millet Meclisi tasavvur ediniz ki, Teşkilat-ı Esasiye Kanununu istediği gibi tadil ediyor, Meclisin müddetini yirmi seneye çıkarıyor; memlekette türlü türlü kanunlar neşr ediyor. Böyle bir hali tasavvur etmek güçtür. Fakat memleketin başına müstebit bir hükümdardan daha fena musallat olacak bir meclis mantiken imkan dahilindedir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, muhayyel bütün tehlikeleri evvel görerek çaresini bulmuş olmalıdır.

Reis-i cumhur tarafından meclisin fesh edilebilmesi bu tehlikeye bir çare midir? Millete muzır olabilecek bir meclis tahayyül edilebildiği gibi gayet fena ve müstebit bir Reis-i cumhura herhangi bir meclis daima müreccahtır. . Fakat, Reis-i cumhur doğrudan doğruya fesih hakkı verilmez de, yeniden intihabat icrasını ilan hakkı verilirse ve yeni meclis gelinceye kadar eskisi içtima halinde kalırsa Reis-i cumhur istibdadı tehlikesi bertaraf edilmiş olur. İntihab icra ettirmeyerek mevcut meclisi fesh edecek ve memleketi meclissiz idare edecek kudrette bir Reis-i cumhur tasavvur edilse de bu kudrete ve bu temayüle malik bir Reis-i cumhur Teşkilat-ı Esasiye Kanunlarının maddeleri ne olursa olsun dilediğini her zaman yapar... Biz, yeni meclis gelinceye kadar eski meclis hal-i içtimada kalmak ve hükümetin kararı inzımam etmek şartıyla Reis-i cumhura "Tecdid-i İntihabat"salahiyeti verilmesini, bir meclisin la- ale-ta'yin istibdadına tercih ederiz. Fakat kendi fevkinde hiçbir kudret tanımayan Millet Meclisi buna razı olmazsa, milletin ve cumhuriyetin menafi-i aliyesi ikinci bir meclisin teşkilini emr ediyor...O zaman fesih meselesi kolaylıkla hal edilir, başka çaresi yoktur.”¹⁸

¹⁷ İsmail Müştak, "İki Meclis Usulü Elzemdir", *Tanin*, 12 Mart 1924

¹⁸ Necmeddin Sadak, "Mecliste Fesih Kararı", *Akşam*, 16 Mart 1924

HASAN TÜRKER

TBMM, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Tasarısı üzerindeki görüşmelere , 16 Mart'ta devam eder. Celsede ilk olarak daha önceden söz almış iki kişiden biri olan Kütahya mebusu Ragıb Bey konuşur. Ragıb Bey, konuşmasında, tecdidi intihap, veto hakkı ve ikinci bir meclisin kurulması gibi konuların önemli olmakla birlikte Teşkilat-ı Esasiye Kanununun heyeti umumiyesi meselesi olmadığını söyler ve bu noktadaki görüşlerini şöyle dile getirir:

"...Esas itibariyle Meclis-i Alinin kendisi tecdidi intihaba karar vereceği gibi, icabında Meclis-i Ali haricinde de bir heyet, bir kuvvetin, Meclis-i Alinin intihabına karar verebilmesinin esas itibariyle kabulü taraftarıyım...

Veto meselesine gelince: Buna da esas itibariyle taraftarım...Reis-i cumhurumuzun Meclis-i Alinin nazar-ı dikkatine vaz etmesi, tekrar müzakeresini talep etmesi, memleketimizin menfaati aliyesi iktizasındandır...

*İkinci Meclise gelince: Efendiler filhakika ikinci Meclisin faydası kabili inkar değildir. Hatta ikinci Meclis talep eden arkadaşlarımızın bu talebi, Meclisin haricinde bir kuvvet tarafından indellüzum tecdidi intihab ettirilmesi için en kuvvetli bir delildir. İkinci Meclisin toplanmasına niçin lüzum görülüyor? Birinci Meclisin hatalı kanunlar çıkarması ihtimali vardır. İkinci Meclis bunu tadil eder. İşte bir sebeptir ki, Meclisin tecdidi intihabı için bir sebebi kavi olabilir. Fakat ayrıca ikinci meclise gelince: Efendiler bendeniz tamamıyla taraftar olmakla beraber bunun mevsiminin henüz hülül etmediğine kuvvetle kaniim. Efendiler inkılabımızı tamam olmuş addedemeyiz."*¹⁹

Ragıb Beyden sonra, yine daha önceden söz almış olan İzmir Mebusu Saraçoğlu Şükrü Bey kürsüye gelir. Şükrü Bey uzun süren konuşmasında her milletvekili gibi sözünü veto ve fesih konularına getirerek şunları söyler:

"Bize tarih, ilmi hukuk, ihtilal sarahaten gösteriyor ki, bugün Millet Meclisinin şahsiyetinde toplanmış olan haklarından hiçbir şey geriye doğru dönemez. Bunlar yalnız millet tarafından ve yalnız millete gitmek şartıyla Büyük Millet Meclisinin elinden alınabilir, yalnız millet tarafından doğrudan doğruya millete intikal etmek şartıyla olabilir. Böyle olduğu halde veto, tecdidi intihab kelimesi altında saklanan fesih hakkını büyük milletten başka herhangi bir başa veya birkaç başa vermek – kendi kanaatimce söylüyorum ve encümen azasının affına mağruren diyorum ki- bu bir irticadır efendiler."

Şükrü Bey, fesih hakkını savunanların, ülkenin huzur ve sükunu için böyle bir teklifte bulduklarını ileri sürenlerin samimiyetlerine inandığını, fakat "yapmak istedikleri şey ile memlekete bir sükun ve huzur getirmek şöyle dursun bilakis memleket, ihtilaller, ihtiyaçlar ve anarşi içinde boğulacaktır." İddiasında bulunuyordu.

Şükrü Bey, 9 Mart'taki oturumda ikinci bir meclisin kurulmasını savunan Refet Bey'e hitaben de şunları söylüyordu:

¹⁹ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İçtima Senesi:1, s. 525

TECDİD-İ İNTİHABAT HAKKI

*"Efendiler bendeniz sarîh ve samîmî olarak söylüyorum. İkinci Meclis milletlerin üzerinde bir urdur. Bunların ne ilim ve ne de fen de yeri vardır. Hiçbir yerde yerleri yoktur ve ne de ihtiyaç böyle bir şey istiyor. Fakat efendiler, milletler, bazan bilmeyerek büyük bir hata yaparlar ve bu yaptıkları hatadan geri dönemezler ve geri dönmek ihtimalini göremezler. O hatayı tamir etmek için ikinci bir hata yapmak mecburiyetinde kalırlar. Biz burada bendeniz de dahil olmak şartıyla ikinci bir meclis istiyoruz. Şu şart ile ki, hakkı fesih her ne şekilde olursa olsun bu meclis elinden çıkarsa , ikinci bir hata ile bu hatanın önüne geçmek için çalışıyoruz. Fakat efendiler, millet şuuruludur. Millet Meclisi şuuruludur. Bendeniz hakkı fesih aleyhinde olduğum kadar, ikinci meclis(in) de aleyhindeyim."*²⁰

Şükrü Bey konuşmasının sonunda, bütün eleştirilerine karşılık tasarının reddedilecek bir tasarı olmadığını da açıklıyordu.

Şükrü Bey'in konuşmasını tamamlamasından sonra, Bursa Mebusu Refet Bey ve on bir arkadaşı tarafından verilen, "ikinci meclisin teşkilini ve layihanın buna göre tadil edilmek üzere encümene iadesini" isteyen önerge itirazlarla karşılaşınca, teklif sahipleri tarafından geri alınır. Bu gelişmenin ardından yapılan oylama sonucunda maddelerin görüşülmesine geçilmesi kabul edilir. Meclis, 16 Mart'ta Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihasının ilk on yedi maddesini kabul eder.

Falih Rıfki, 16 Mart'ta Ankara'dan Akşam gazetesine gönderdiği bir yazısında, Cumhurbaşkanına, Meclisi fesih hakkını veren 25. Madde ve Meclis'in kabul ettiği yasaları veto hakkını veren 34. Maddeye karşı çıkanların iki temel sorun yarattıklarını, bu sorunlardan ilkinin ikinci bir meclis, ikincisinin de "sülûsan-ı ekseriyet" isteği olduğunu ancak, söz konusu maddelere muhalif olanlardan hiç birinin ikinci bir meclis esasını kabul etmediğini yazıyordu. Falih Rıfki, daha sonra da Saraçoğlu Şükrü Bey'in konuşmasına değinerek şunları yazıyordu:

"Saraçoğlu Şükrü Bey, heyet-i umumiye müzakeresinin sonuncu hatibi idi. O'nun nokta-i nazarına göre eğer 25. Ve 34. Maddeler kabul olunursa maziye doğru rücu' etmiş olacağız. Şükrü Bey her ne kadar Mahmut Esat Bey kadar vahim kelimeler kullanmamışsa da bu maddeler sebebiyle encümeni 'irtica' töhmetine layık gördü.

Daima hayat ve kitap tezatlarından bahs eder ve kendimizi kuru nazariyeciliğe vekayinin hakikatini feda etmekle malul buluruz. Şükrü Bey bu gün mütemadiyen hayata istinad etmekle beraber, kitaptan ve hayattan pek nadir kurtulabilmiştir. Şükrü Bey'in fikrince krallıklar, meşrutiyetler, cumhuriyetten başka bütün devlet şekilleri iflas etmiştir. Türk milleti hukuk-u esasiyesi nokta-i nazarından yer yüzündeki milletlerin en ilerisindedir ve onun meclisinin vazifesi kendisiyle millet arasındaki yolları mümkün olduğu kadar açmak ve milletin kendi kendini 'bizzat ve bilfiil' idare etmesini mümkün kılmaktır. Binaenaleyh milletin vekilleri sıfatıyla ve onun namına tasarruf ettiğimiz haklarından herhangi birini ne salahiyetle bir makam ve bir heyete ferağ edebiliriz?

²⁰ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İçtima Senesi:1, s.526-531

Genç mebusun bizde tasdik ettiği rüşd-ü kemale inanmak şüphesiz izzet-i nefsimizi memnun eder. Lakin hakikat ve hayat ne diyor? Ve bizzat halk ayağa kalkarak: 'Siz bana henüz bir dereceli intihab usûlünü bile bahş etmediniz. Yer yüzündeki meclislerin hepsinden fazla hukuk isteyen siz, bana usul-ü intihabın bilcümle milletler için tarihe karışan en geri şeklini veriyorsunuz!' dese acaba ne cevap verebiliriz?

Fesih meselesinin nazik bir dava olduğunda şüphe yoktur. Fakat bunu mantık ve nazariyelere göre değil, hal-i hazırın zaruret ve ihtiyaçlarına nazaran düşünmek ve ölçmek lazımdır. Makam veya eşhas tahakkümlerine karşı en kuvvi silah maddeler değildir; milli hakimiyetin yegane kuvve-i teyidiyyesi, milletin kendi hakimiyeti hakkındaki derin şuurunu, bu hakimiyete zarar verecek herhangi bir harekete karşı bizzat milleti geçirecek aks-ül ameldir. Fransa'da matbuat niçin serbesttir, kanunda öyle yazılı olduğu için mi? Fransa'da hürriyet-i matbuatı tahdid etmek niyetinde bulunan bir heyet veya şahsı ürküten şey, kamunun maddesi mi, yoksa ihtilal midir?

Bizim meclisimizin vazifesi, buna mağlup millet kuvve-i teyidiyyesini maarif ve mektepler vasıtasıyla hakikaten tesis etmektir. 'Bugün Mustafa Kemal Paşa var, fakat yarın?' diye sordu. Bir endişeye düşenler, eğer yarın herhangi bir şahsın bir maddeden istifade ederek milleti istibdada sürükleyeceği fikrinde iseler ve bu mümkün ise iki üç satırlık bir maddenin milli hakimiyeti asla müdafaaaya kadir olmadığını düşünmelidirler. Mesele milletin hakiki ihtiyaçlarını bilmek ve bu ihtiyaçları en iyi tatmin edecek vasıta ve usulleri keşf etmektir. Davalar daha ziyade vuzuh ve samimiyetle münakaşa edilmedikçe, mantığımızı hayal ve nümayiş illetlerinden kurtarmadıkça, doğru yol üstünde bulunduğumuzdan şüphe etmeliyiz."²¹

23 Martta yapılan ilk celsede de TBMM, 25. Maddeye kadar olan maddeleri kabul eder. İkinci celsede 25. Maddenin okunmasından sonra, söz alan Kanun-u Esasi Encümeni Reisi Yunus Nadi, tasarı üzerinde söz alan milletvekillerinin konuşmalarından 25. maddeye çok önem verildiğinin anlaşıldığını söyledikten sonra, "Maahaza encümen tekrar tetkik etmek ve tarzı tertibine ait bazı tadilat yapmak üzere" maddenin encümenine iadesini ister.²² Reis Fethi Bey, Yunus Nadi Bey'in bu isteğini oya koymak isterse de tepkilerle karşılaşır. Usûl hakkında söz alan Karesi mebusu Ahmet Süreyya Bey, iç tüzüğün bazı maddelerinden örnekler vererek, encümen adına Yunus Nadi Bey'in getirdiği teklifin kabul edilmemesini ister. Kütahya mebusu Recep Bey ise Ahmet Süreyya Bey'in aksine maddenin encümenine iade edilmesi gerektiğini savunur. Konya mebusu Musa Kazım Efendi de encümenin isteğine karşı çıkarak, encümenin söz konusu maddeyi niçin Meclis'e sunduğunu ve niçin geri almak istediğini söylemeden, "geriye alacağız diye kürsüye çıkmaları abestir" der. Usûl hakkındaki görüşmelerin yeterli görülmesinden sonra 25. maddenin görüşülmesine

²¹ Falih Rifki, "Kanun-ı Esasi Münakaşalarına Dair", Akşam, 20 Mart 1924

²² TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İctima Senesi:1, s. 992

TECDİD-İ İNTİHABAT HAKKI

karar verilir. Fethi Bey, bir kez daha encümenin teklifini oya koymak ister ancak, "hayır" sesleri karşısında kararını uygulayamaz.²³

Maddenin aleyhinde söz alan Saruhan milletvekili Reşad Bey; kendi seçim bölgesindeki halkın hissiyatını, Mustafa Kemal Paşa'nın bölgede yaptığı konuşmalara dayanarak, anlatacağını söyler. Reşad Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın, ulusal egemenlik konusunda Akhısar'da, Alaşehir'de ve İzmir'de annesinin mezarı başında yaptığı konuşmalardan bazı bölümler okuduktan sonra halkın, ulusal egemenlik prensibinden ödün verilmemesi istediğini söyler. Reşad Bey, İsmet Paşa ile giriştiği ikili tartışmanın ardından konuşmasını şu şekilde tamamlar: "Allah, Reis-i cumhur olsa, kati arz ediyorum,kestiriyorum. (Haşa sesleri) Haşa... Melaikei kiram Heyet-i Vekile olsa fesih salahiyetini verecek yoktur."²⁴

Lehte söz alan Kütahya Mebusu Ragıp Bey, Reis-i cumhurun Hükümetin de onayını alarak "Tecdid-i İntihabat'a" karar verebilmesini doğru bulmadığını söyledikten sonra Meclis'in, "Tecdid-i İntihabat" kararı almakta zorlandığı durumlarda Reis-i cumhurun Meclis'in üçte birinin desteği ile "Tecdid-i İntihabat" kararı alabilmesi gerektiğini savunur ve bu yönde bir teklif vereceğini söyler.²⁵

Ragıp Bey'den sonra söz alan Cebel-i Bereket Mebusu İhsan Bey, "Mühim ve hayati bir meseleyi halletmek vazife ve mecburiyeti karşısında bulunuyoruz." Diye başladığı konuşmasında 25. Madde için, hayattan ve gereksinimlerden alınmış esaslar üzerinde muhakeme yürütmek gerektiğini savunarak egemenliğin gerçek sahibi olan milletin, seçimlerden bir süre sonra fikir değiştirmesi durumunda Meclis'e, gönderdiği vekilleri değiştirmek isteyebileceğini söyler. İhsan Bey daha sonra cumhurbaşkanına, Hükümetin onayı ile "Tecdid-i İntihap" hakkının verilmesi durumunda Meclis'in yasama görevini hakkıyla yerine getiremeyecek olmasından dolayı Cumhurbaşkanına "Tecdid-i İntihabat" hakkının verilmesinin doğru olmayacağını savunur. İhsan Bey, Hükümetin Meclis'te çoğunluğunu kaybetmesi, Meclis'in çalışamaz bir hale gelmesi durumunda ise ülke yararının "Tecdid-i İntihabat"a karar vermek olduğunu söyler. İhsan Bey, böyle bir durum oluşması halinde Cumhurbaşkanının, sayısı 50-60 kişiyi bulan ve Meclisin seçtiği Meclis Encümenleri, Şube Başkanları, Encümen Başkanları ve Divan Başkanları ile görüşerek seçim kararı alabilmesini, 25. Maddenin bu şekilde yeniden düzenlenmesi için Encümene iadesini teklif eder, ancak önerisi milletvekilleri arasında tepki yaratır.²⁶

Madde üzerinde son sözü Kanunu Esasi Encümeni üyesi A. Süreyya Bey alır. A. Süreyya Bey, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu görüşmeleri sırasında dikkatten kaçırılmaması gereken "en nazik, en canlı, en tehlikeli noktanın hakimiyet-i milliye esası" olduğunun altını çizer. A.Süreyya Bey, daha sonra Mustafa Kemal'in bazı konuşmalarını anımsatır ve ardından, Türkiye'deki devlet sisteminin tamamen "vahdeti

²³ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İctima Senesi:1, s.992-995

²⁴ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İctima Senesi:1, s. 995-997

²⁵ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İctima Senesi:1, s. 997-998

²⁶ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7 İctima Senesi:1, s.998-1000

kuva ve hakimiyet-i milliye" esasına dayandığını, "vahdet-i kuvanın hakimiyet-i milliye" esasına dayanan bir cumhuriyet demek olduğunu savunur ve bundan dolayı Teşkilat-ı Esasiye Kanununa 25. Madde veya -vahdet-i kuva esasına aykırı- benzeri bir madde koyarak "hakimiyet-i milliye aleyhine ve tevzii kuvaya doğru irticakâr bir hareketi siyasiye ve teşriiye ihtiyar edemeyiz" ²⁷ der. 25. Madde ile Cumhurbaşkanına verilmek istenen "Tecdid-i İntihab" hakkının, fesih hakkı olduğunu ileri süren A.Süreyya Bey, Meclis'in "Tecdid-i İntihab" hakkını hiçbir zaman bir şahıs veya bir makama veremeyeceğini savunur. ²⁸

A.Süreyya Bey'in konuşmasından sonra, görüşmelerin yeterli görülmesi ve ardından 25.madde hakkında verilen değişiklik önergelerinin reddedilmesinden sonra, Reis Fethi Bey, 25. Maddeyi oya koyar. Oylamaya katılan 130 milletvekilinden 127 tanesi ret, 2 tanesi kabul ve 1 tanesi çekimser oy kullanır. Fethi Bey, oylama sırasında çoğunluk bulunmadığı için kural gereği 25. Maddeyi bir sonraki celsede tekrar oylamaya koyacağını açıklayarak celseyi tatil eder. ²⁹ Tanin'in haberine göre, "Maddenin kabulüne taraftar olanlar, hükümet azası da dahil olduğu halde kamilen celseyi terk etmişlerdir. Madde yarın tekrar reye vaz' olunacak, yine nisab olmasa bile usulen reddedilmiş addolunacaktır. Çünkü madde aleyhtarları reylerinde katıyetle ısrar edeceklerdir." ³⁰

Hakimiyet-i Milliye, 25.Maddenin ikinci kez oylanacağı gün "Veto ve Fesih" başlığı altında yayınladığı başyazısında; cumhuriyet rejimini benimsemiş - Amerika ve İsviçre dışındaki - devletlerin tümünde cumhurbaşkanına veto ve fesih gibi yetkilerin verildiğini, Türkiye'de de Cumhurbaşkanına meclisi fesih yetkisinin verilmesi gerektiğini ancak bunun tasarıda yapıldığı gibi mutlak olarak cumhurbaşkanına verilmesinin yanlış olacağını açıklıyor ve ardından da şu öneride bulunuyordu: "fesih salahiyetini bir tedbir ihtiyatı olarak kabul etmiş olan bütün milletler, bu salahiyetin suret-i istimalini, salahiyeti icab ettiren esbabın vürüdünü isbat edecek muin merasim ve şeraiti rabt eylemiştir. Bizde öyle yapmalıyız, fesih salahiyetine muin bir şekil vermeliyiz, muin şeraite rabt etmeliyiz. Bu şekil ve merasimin hatırat-ı asliyeleri tayin ve tespit edildikten sonra, esasın kabulünde mutedil ve makul düşünen kimse tereddüt etmez!" ³¹

Teşkilat-ı Esasiye Encümeni Başkanı Yunus Nadi'ye göre 25. Maddenin onaylanmaması Hakimiyet-i Milliye'ye vurulan bir darbeydi: "...dün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir takım hissiyat ve ihtirasatın idare ettiği müşevveş vaziyet neticesi olarak (hakimiyet-i milliye) netice itibarıyla Meclis tarafından hırpalanmış bir vaziyete ilka olunmuştur. Bu vaziyeti teşviş eden şey pek garip olarak Meclis'ten gelme bir darbedir ki evvel ve ahir iskat ve izale edileceğinden biz en kat'i surette eminiz. Yalnız Milli Hakimiyetin (Hakimiyet-i Milliye)yi müdafaa perdesi altında ilk defa olarak

²⁷ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İctima Senesi:1, s, 1102

²⁸ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İctima Senesi:1, s, 1003-1006

²⁹ TBMMZC, Devre:II, Cilt:7, İctima Senesi:1, s,1010

³⁰ Tanin, "Meclis'te Teşkilat-ı Esasiye Tadilatına Ait Müzakerat", 24 Mart 1924.

³¹ Hakimiyet-i Milliye, "Veto ve Fesih", 24 Mart 1924

TECDİD-İ İNTİHABAT HAKKI

Meclis tarafından darbelenmiş olması bizim için ilelebed bir eza ve ıstırap teşkil edecektir."³²

Tevhid-i Efkar gazetesinin Ankara muhabiri Ekrem ise, 25. Maddenin kabul edilmemesi durumunda bunun bir hükümet krizine yol açabileceğini ileri sürüyordu.³³

25. Madde 24 Mart'ta bir kez daha oylamaya koyulur. Oylamaya yine 130 milletvekili katılır. Bu kez 126 ret, 2 kabul, 2 çekimsiz oy kullanılır ve böylece 25. Madde usul gereği kesin olarak reddedilmiş sayılır.³⁴

25. Maddenin reddedilmesinden sonra da Hüseyin Cahit, fesih hakkını savunurken bunun; "...*kuvvetli bir hükümet teşkili gibi birden bire zihne hoş gelecek bir tabir altında her telkine itiat edecek bir ekseriyet teşkili gayesine hizmet için*" olması gerektiğini yazıyor ve şöyle devam ediyor:

*"Fesih edilecek bir mecliste her şeyden evvel muhtelif fırkalar bulunabilmelidir. İki meclis olmalıdır. Riyaset-i cumhur fırkalar fevkinde, bir hüküm mevkiinde bulunmalıdır. Bütün bunlardan sonra, Meclis'te fırkacılık ihtirasatından dolayı muayyen bir fikir etrafında bir ekseriyet teşkil edilemezse, yahut İngiltere'de sık sık misallerine tesadüf edildiği gibi ekseriyet olduğu halde, bazı ahvalde milletin reyini yeniden almak lüzumu tahakkuk ederse o zaman bu hakk-ı fesih tatbik edilir...Bizdeki hakk-ı fesih taraftarları doğru bir esası yanlış müdafaa etmektedirler."*³⁵

Akşam gazetesinde de Necmeddin Sadak, "*Hakimiyet Millette mi, Millet Meclisi'nde mi?*" başlıklı yazısında, "*hakk-ı hakimiyet millette değil, Millet Meclisi'nde ise...*" Meclis'in istediği kanunu çıkarabileceğini, bütün bütçeyi kendisine tahsis edebileceğini, seçim süresini bile yirmi beş yıla kadar çıkarabileceğini, milletin ise, buna razı olacağını, çünkü razı olmadığını ifade edebilecek araçlara sahip olmadığını belirttiikten sonra, savaş sırasında çoğunluk partisinin cahil birisini başkomutan yapmasına bile milletin katlanacağını, çünkü mutlak hakim olanın millet değil, meclis olduğunu yazıyordu. Yazar yazısının devamında, eğer milletin egemenliğine Meclis değil, bizzat millet sahip ise, milletin kötü giden işler karşısında sesini çıkarabilmesini, oyu ile Meclis'in kararlarını denetleyebilmesi gerektiğini savunduktan sonra şöyle devam ediyordu:

*"Herhalde Meclis, bir taraftan itiraz ve mukavemet görmelidir. Eğer milletin mukadderatına, kendisi değil bir meclis bila kayd-ü şart hakim olacaksa, cumhuriyetin manası kalmaz. O zaman böyle bir meclisle mutlak hükümdar arasında hiçbir fark yoktur. Hükümdarlar gibi meclislerde müstebid olabilir. Meclislerin istibdatı daha müthiş olur."*³⁶

³² Yunus Nadi, "*(Hakimiyet-i Milliye) ye ilk Darbe!*", **Anadolu'da Yeni Gün**, 24 Mart 1924

³³ **Tevhid-i Efkar**, "*Dün Reis-i cumhurun Fesh-i Meclis Hakkı Kabul Edilmedi. Teşkilat-ı Esasiye Müzakeresi Bir Kabine ve Tecdid-i İntihap Meselesi Olacak mı?*" 24 Mart 1924

³⁴ **TBMMZC**, Devre:II, Cilt:7, İctima Senesi: 1, s.1019

³⁵ Hüseyin Cahit, "*Kuvvetli Bir Hükümet*", **Tanin**, 27 Mart 1924

³⁶ Necmeddin Sadak, "*Hakimiyet Millette midir, Millet Meclisi'nde mi?*", **Akşam**, 8 Nisan 1924

Tecdid-i İntihabat hakkına karşı Meclis'te en şiddetli muhalefeti yapan ve maddenin reddedilmesinde önemli bir rol oynayan Mahmut Esat, İstanbul gazetelerine 25. Maddeye niçin karşı çıktığını bir kez daha açıklarken şunları söylüyordu:

"... 25. Madde inkılap hukuk-u esasiyesiyle, Türkiye Halk Cumhuriyeti esasatıyla kabil-i telif görülmediğinden reddedildi. Halk inkılabımıza bütün neticeleriyle taraftar ve çok bağlıyım. 25.Maddeyi bu esasata ve hakimiyet-i milliyeye muhalif buldum ve derin bir vicdan sükunu içinde bila- tereddüt kırmızı reyimi istimal ettim.

*Tecdid-i intihabata icabında milletin arasına müracaata her zaman hazırım. Şüphe yokki Meclis'in de fevkinde bir kudret, salahiyet vardır; o da millettir; Türk milletidir. Fakat bunu 25. Maddenin anladığı şekilde kabul edemem. Ve bu şekilde Millet Meclislerini fesih salahiyeti demokratik cumhuriyetlerin hiç birinde mevcut değildir. Hatta meşrutî saltanatlarda bile mukayyettir. Fransa'da (Meclis'i fesih salahiyeti) ayanın muvaffakiyeti iledir Almanya'da Reis-i cumhur halk tarafından müntehibtir. Avrupa'da (referandum) da vardır. İsviçre, Amerika'da ise fesih yoktur. En doğrusu da budur. Esasen bizim hukuk-u esasiye sistemi İsviçre usullerine pek yakındır. Bizde eğer Tecdid-i İntihab lazımsa bu behemehal halka müracaatla veya Meclis'in mühim bir kısmının muvaffakiyeti alınarak yapılmalıdır. Yani bu salahiyet icra heyetine değil, halka verilebilir. Bizim sistemin zarurî ve mantıkî neticesi budur. Kanaatime ve Türkiye tarih-i siyasisinin tecrübelerine göre bize en muvafık olanı da budur...Meclis istibdatından bahs edenler unutmamalıdır ki, tarihin kaydettiği istibdatlar hep icra heyetlerinden gelmiştir. Ba husus bundan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin içtima müddeti altı aydır. Mutlak fesih salahiyeti günün birinde Millet Meclislerini icra kudretlerinin elinde uysal bir kul yapabilir. Herhangi bir günde inkılap için, millet hakimiyeti için daima bir tehlikedir. Bizim tarihimizde (fesih), vatan ve millet hesabına bir felaket silsilesi teşkil etmiştir. Bu acı tecrübeleri tekrar tatbikat sahasına koymaya hakkımız yoktur. Esasen (fesih salahiyeti)nin yakın bir atide hukuk-u esasiye kitaplarında da yerini gaib edeceği fikrindeyim. Bunun yerine başka usuller millete doğru gidecek yollar bulunacaktır. Bilirsiniz ki, hukuk-u esasiye tarihinde (fesih salahiyeti), (taht hakkı)dır. Taht-ı saltanatı bir daha diriltmemek üzere yakan ve gömen Türk milletinin buna ait herhangi bir manayı ifna etmesi inkılabın şöhreti ve sairî muktezasıdır."*³⁷

25.Maddenin Kabul Edilmemesi Hükümet Krizine Yol Açıyor.

25.maddenin kesin olarak reddedilmesinden sonra, gazetelerde yer alan yorum ve demeçlerde, sonucun, bir kabine buhranına yol açıp açmayacağı tartışmaları üzerinde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Örneğin Vatan gazetesi, 25.maddenin kesin

³⁷ Tanin, "Mahmut Esat Bey'in Beyanâtı", 30 Mart 1924

TECDİD-İ İNTİHABAT HAKKI

olarak reddedilmesinin bir hükümet buhranına yol açabileceği hatta Halk Fırkası'nın, "Halk Fırkası" ve "Cumhuriyet Fırkası" diye ikiye ayrılması olasılığında söz ederken Meclis'te hangi tarafın çoğunluk olacağını kestiremediğini yazıyordu.³⁸ Tevhid-i efkar gazetesinde yer alan bir haberde de Hükümet'in fesih hakkına taraftar olmasından dolayı istifa edebileceği söylentilerine ve -isim verilmeden- bazı milletvekillerinin gelişmeler karşısındaki değerlendirmelerine yer veriliyordu: "Hükümet-i İcraiye'nin hakk-ı fesih meselesinin kabul veya reddi hakkında reye iştirak etmediğine göre, hükümet bu hakkı kabul ediyor demektir. Bu suretle hükümetin hakk-ı feshi kabul ettiği, reye iştirak etmediğinden anlaşılmalı bulunduğundan ve hükümet gibi maddeyi de kabul edenlerde ekalliyette kaldığından hükümet ekseriyete değil ekalliyete istinad ediyor demektir. Binaenaleyh hükümetin ekseriyeti haiz olmaması ve bilakis ekseriyetin verdiği bir karara bariz bir şekilde muhalif bulunması istifaya sebep teşkil eder. Denilmektedir. Hatta İcra Heyetine Meclisi fesih hakkını vermeyenler, Hükümetin ekalliyette kaldığını beyan ederek istifa etmesini, aksi takdirde istifaya icbar edileceğini söylüyorlar.

Diğer taraftan bir kısım aza, feshin reddi(nin) sırf bir kanaat meselesi olduğunu ve her ne kadar keyfiyet-i red, hükümete müşkülât çıkarmak suretinde telakki edilmekte ise de bu telkinin doğru olmadığını söylüyorlar. Bu fikirde bulunanlar diyorlar ki; Meseleleri madde madde tefrik etmek lazım fesh-i meclis hakkını kanaatimizde samimi olduğumuzdan reddettik. Fakat hiçbir vakit hükümete müşkülât çıkarmak emeliyle yapmadık.

Arkadaşlarımız arasında bu fikirde olan kimse yoktur, zannederiz. Mamefih böyle bir mesele çıkarsa bugün fesih meselesinde gördüğünüz aleyhtar ekseriyet bulunmayacak ve firkanın ekseriyet-i azası kabineye zahir olacaktır." ³⁹ İleri gazetesinde yer alan bir haberde de 25. Madde karşıtlarının Hükümete zorluk çıkarma niyetinde olmadıkları açıklanıyordu.⁴⁰ Fakat, yeni seçilen ve İsmet Paşa başkanlığında ilk kez 24 Mart'ta toplanan "Fırka Heyet-i İdaresi" toplantısından sonra bir açıklama yapılmazken, 25 Mart'ta yapılan ikinci toplantıdan sonra Halk Fırkası Riyaseti'nden gazetelere şu ilan verilir: "Fırka Heyet-i İdaresi tarafından Hükümet'in, Meclis'in ekseriyetine istinad etmediğine dair Başvekil'e vukubulan beyanat üzerine Fırka Heyet-i Umumiyesi Perşembe günü öğleden evvel saat on bir'de içtimaa davet olunur." ⁴¹

Gazete haberlerine göre, 26 Mart'ta İsmet Paşa, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'le bir görüşme yaparken, hükümete muhalif olanlarda kendi aralarında toplanarak strateji belirlemeye çalışıyorlardı. Vatan gazetesine göre, Fesih yetkisinin reddi konusunda birleşmiş olan 127 milletvekili beş gruba ayrılıyordu ve bu gruplar arasında birlik yoktu.⁴² İleri gazetesinin haberine göre ise, muhaliflerden 25 tanesi

³⁸ Vatan, "Meclis, Fesih Hakkındaki Maddeyi Kesin Olarak Reddetmiştir.", 25 Mart 1924

³⁹ Tevhid-i Efkar, "Reis-i cumhur'a Fesh-i Meclis Hakkını Veren Madde Reddedildi. Kabinenin Fesih Hakkına Taraftar Olduğu İçin İstifa Edeceği Söyleniyor.", 25 Mart 1924

⁴⁰ İleri, "Reis-i cumhur'a Meclis'in Feshi Hakkının Verilmesini Meclis İki Defasında da 127 reyle Reddetmiştir; Fesih Hakkının Reis-i cumhur'a İtası Lehinde Bulunanlar Dün de Rey Vermemişlerdir. Fakat Aleyhtarlar Hükümet'e Müşkülât Çıkarmak Niyetinde Olmadıklarını Söylüyorlar.", 25 Mart 1924

⁴¹ Tevhid-i Efkar, "Vaziyet İnkışaf Etti", 26 Mart 1924

⁴² Vatan, 27 Mart 1924

Hükümet'e güven oyu vereceklerini açıklamışlardı.⁴³ Aynı gün, Tevhid-i Efkâr gazetesi'de Fırka Heyet-i İdaresi'nin 24 Mart'ta yaptığı toplantının ayrıntıları hakkında bilgi veriyordu. Habere göre toplantıda ilk olarak muhalifler, Yunus Nadi Bey'in Fırka'dan ihracını istemişler ancak, İsmet Paşa, bu konunun Fırka Heyet-i Umumiyesinde görüşülmesi gerektiğini savununca, kabine meselesinin görüşülmesine geçilmiştir. Tevhid-i Efkâr gazetesi Ankara muhabiri Ekrem'in verdiği bilgiye göre bu konuda, Fırka Heyet-i İdaresi'ndeki gelişmeler şöyle cereyan etmişti: "*Heyet-i İdare azası evvela kabinedeki bazı vekillerin tasfiyesi lüzumunu ileri sürerek kuvvetli bir kabine teşkilinden bahsederken bilahare Hükümet'in, Meclis'in ekseriyetine istinad etmediğini söylemişler yani kabineye adem-i itimat beyan etmişlerdir. İsmet Paşa bu vaziyet karşısında Fırka Heyet-i Umumiyesini içtima davet etmek mecburiyetinde kalmıştır.*"⁴⁴ Aynı gazeteye göre, Hükümet'e muhalif olan milletvekilleri; "*İsmet Paşa'ya hiçbir zaman Hükümet'in ve Meclis'in ekseriyetine istinad etmediğini söylemediklerini yalnız, kabinede bazı tadilat yapılarak kabineye tekrar İsmet Paşa'nın teşkil etmesi ve İsmet Paşa'ya hürmet ve itimatları olduğunu beyan ettiklerini söylemişlerdir.*"⁴⁵

Bu arada Tanin ve Tevhid-i Efkâr gazeteleri, İsmet Paşa Hükümeti'nin parti grubundan güven alamaması durumunda Halk Fırkası'nın ikiye ayrılacağını, Hükümet'in güvenoyu alması durumunda ise Fırka Heyet-i İdaresi'nin istifa edeceğini iddia ediyorlardı. Her iki gazetede yer alan bir başka habere göre ise Ankara'da; "*...kabine itimada mazhar olsun olmasın, Fırka'nın ikiye ayrılması zaruretinin hasıl olduğu mütalaası da der-miyan edilmektedir.*"⁴⁶

27 Mart'ta yapılan Halk fırkası grubu toplantısında dört saat süreyle konuşan İsmet Paşa, konuşmasının bir yerinde: "*Ben merhum Sait Halim ve Hakkı Paşalar gibi merkez-i umumiler elinde sürüklenecek bir adam mıyım?*" diye sormuş ve ardından da kabinede yapılması istenilen değişiklik tekliflerini ret etmişti. Daha sonra Hükümet hakkında oylamaya geçilmiş, toplantıya katılan 159 milletvekilinden 154 tanesi Hükümet lehinde oy kullanırken, 1 milletvekili ret, 3 milletvekili de çekimser oy kullanmışlardır.⁴⁷ Böylece hükümet bunalımı doğmadan sona ererken, Halk Fırkası'nın ikiye bölünmesi, yeni bir partinin kuruluşu bir kez daha ertelenmiş oluyordu. Bütün bu gelişmelere bakarak Halk Fırkası mensubu milletvekillerinin Meclis'in yetkilerini, onurunu korumaya çalıştığı iddia edilebilir. Fakat iki yıl için seçilmiş olan aynı Meclis, kendi çalışma süresini dört yıla çıkararak teklifi kabul ediyor, Mete Tuncay'ın deyişiyle "*kendi kendisine rüşvet veriyordu.*"⁴⁸

⁴³ İleri, 27 Mart 1924

⁴⁴ Tevhid-i Efkâr, "*Buhranın Neticesi Bugün Anlaşılacak, Kabine Sukut Edecek, Fırka İkiye Ayrılacak mı?*", 27 Mart 1924

⁴⁵ a.g.g

⁴⁶ Tanin, "*İsmet Paşa Hükümeti'ne İtimad Edilmezse Fırka Ayrı Namlarla İkiye Ayrılacaktır.*" 27 Mart 1924
Tevhid-i Efkâr, "*Buhranın Neticesi Bugün Anlaşılacak, Kabine Sukut Edecek, Fırka İkiye Ayrılacak mı?*", 27 Mart 1924

⁴⁷ Tevhid-i Efkâr, "*Buhran Halledildi*", 28 Mart 1924

⁴⁸ Mete Tuncay, *TC'inde Tek Parti Yönetiminin Kurulması* İstanbul 1992, s.88

TECDİD-İ İNTİHABAT HAKKI

İsmet Paşa Hükümeti'nin Halk Fırkası grubundan güven oyu almasından sonra, parti grubunun gündemini bu kez Yunus Nadi Bey sorunu alır. Ergani milletvekili İhsan Hamid ve arkadaşlarınca verilen bir önergede Anadolu'da Yeni Gün gazetesinde, 24 Mart'ta yayınlanan "*Hakimiyet-i Milliye'ye İlk Darbe*", başlıklı yazısıyla Yunus Nadi'nin Meclis'i küçük ve hor gördüğü iddiasında bulunuluyor ve parti grubu toplantıya davet ediliyordu.

29 Mart'ta yapılan toplantıda ilk sözü alan Yunus Nadi; "*Ben arkadaşlarımı tehvil etmedim. Böyle bir maksadım yoktur. Eğer makalede bazı ifade sakatlıkları olmuşsa onu aczime afetsinler. Maksadımı ifade ederken bir az heyecan ve asabiyete kapılmışım. Ben bir hükümet iskati şeması ile feveran etmişim. Bunun için de sun'i ekseriyet sözünü kullandım. Fakat yüz yirmi sekiz zatın böyle bir maksat etrafında toplandıklarına imanım vardı. Madem ki geçen günkü Firka müzakeratıyla ve İsmet Paşa'nın mesele sulhe müncerr olmuş, kapatılmıştır, artık Yeni Gün meselesi de kalmamış demektir. Tekrar ederim, arkadaşlarımı tehvil etmek kastında değildim.*"

Önerge sahiplerinden karesi milletvekili Süreyya ve Ali Şuuri Beyin konuşmalarından sonra iş tatlıya bağlanarak sorunun kapatılmasına karar verilir.⁴⁹

Sorunların –sonbahara kadar- dondurulmasından sonra, 30 Mart'ta, Cumhurbaşkanına yasaları "*Veto Hakkı*" veren 35.maddeyi kabul eden Meclis, 20 Nisan 1924'te Teşkilat-ı Esasiye Kanunu tasarısını çoğunlukla kabul eder ve iki gün sonra da tatile girer.

⁴⁹ Tanin, "*Kabine Meselesi Gibi Yunus Nadi Bey Meselesi de Halledilmiştir.*" 30 Mart 1924